

Simon Mariann

POGÁNY FRIGYES (1908–1976)

Pogány Frigyes születésének 100. évfordulójára unokája, Váli István Frigyes az életrajz mellett a professzor 228 tételes publikációs jegyzékét is közreadta. Impozáns szám, akár napjaink akadémiai elvárásaihoz képest is. Igaz, a listán szerepelnek interjúk, ma már elérhetetlen kéziratok és egyetemi jegyzetek is, másrészt viszont 11 könyv, valamennyi igényes kiállítású, nagy példányszámú és népszerű, több kiadást megért munka. Pogány Frigyes 68 éves korában bekövetkezett váratlan halála után három hosszabb megemlékezés született róla, de az országos napilapok mellett számos vidéki újság is beszámolt munkásságáról. Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága 1989 szeptemberében döntött arról, hogy a XVIII. kerületi új építőipari szakközépiskolát Pogány Frigyesről nevezi el.¹ 2008-ban a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem konferenciával és tanulmányokkal emlékezett meg egykori tanáráról, az egyetem kertjében felállították a mellszobrát.

Pogány Frigyes 1933-ban diplomázott a József Műegyetemen építészként, de már ekkor látszott, hogy bár reálgimnáziumban érettségizett, az építészet elmélete is érdekli: írt az egyetemi *Megfagyott Muzsikusb*n, és a *Katolikus Jövő* című lapban is közölt egy cikksorozatot. Pogány a vele készült számos riportban többször is említette első munkahelyét, a Hunnia Filmgyár Részvénytársaságot, ahol díszlettervezőként dolgozott, és amely meghatározó volt későbbi, a térrel foglalkozó kutatásaira. 1935-ben került a Fővárosi Közmunkák Tanácsához, ahol megismerkedett Kisléghi Nagy István építésszel, akivel a következő években számos publikációt jegyeztek közösen.

TEREK, UTCÁK, VÁROSKÉP

Pogány Frigyes kutatásainak egész munkásságát végig kísérő fő témája a város, a városi terek és utcák, a városkép elemeinek és hatásának a vizsgálata, elemzése volt. Kisléghi Nagy Istvánnal, akivel a témában közös könyvet terveztek, helyszíni tapasztalatok szerzésére Olaszországba is elutaztak a negyvenes években.² A cél a városkép esztétikai hatásának az elemzése, a szép város megteremtéséhez vezető eszközök megfogalmazása lett: olyan szabályok meghatározása, amelyeknek az alapja a megfelelő térrányokban, a térkonstrukciókban, a térbeosztásban rejlik. Elvekről, nem törvényekről írtak, mert a művészetnek, mint bármely művészetnek, szüksége van az alkotó szabadságára. Érvelésük szerint a várost formáló erők adják a város tartalmát, amiből aztán következik a forma. A tereket, a zárt városképi egységeket az utcák

¹ 1989. szeptember 11. Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei. Budapest Főváros Levéltára, XXIII.102.a.1 158.

² Simon Mariann: Kisléghi Nagy István. *Magyar Építőművészet*, 78, 1987, 4/5. 70.

kötik össze, s míg előbbieik statikusak, az utcák haladásra, mozgásra ösztönöznek, így dinamikusak. A terek és az utcák hálózata együtt képezi a város szerkezetét. „*A várostest a városalkotó erők kifejlése, emanációja. Széppé természetesen szintén csak akkor válik, ha kialakulása a formáló erőknek nemcsak lehetséges, zavaros, hanem szükségszerű szerves és szemléletes kibontakozása*”.³ A közösen tervezett könyv végül nem született meg. A háború után, Kisléghi Nagy Istvánra is hivatkozva, Pogány egy egyetemi jegyzetben összegezte koncepciójukat. A jegyzet nagyobb részét a történeti városi együttesek vizsgálata tette ki, a megnevezett elméleti források Heinrich Wölfflin és Wilhelm Wundt írásai voltak. A felsorolt érveket, szempontokat azonban a szerző a modern építészetre, az új városokra is alkalmazhatónak tekintette. A természethez való közeledés jegyében az épületek és az utak kapcsolata meglazult, az irányító térfalak helyére belépett a szabadon álló házak rendet teremtő ritmusa. A közölt ábrák angliai és svéd új lakótelepeket mutattak, ívesen vezetett utcákkal, zöld környezetben.

Alig néhány évvel később, immár a szocialista realizmus idején Pogány újabb jegyzetet adott ki.⁴ A szerző érvelése a helyzetnek megfelelően módosult. „*A rendeltetés fogalma azonban nem szűkíthető le a köznapi funkciók területére, hanem szükségszerűen átvezet a tartalom másik összetevőjéhez, az eszmei tartalmak világába*.”⁵ Az eszmei tartalom megnevezése, körülírása helyett azonban az építészeti hatást emelte ki, azokat a megoldásokat, amelyek a térbeli kompozíciók monumentális, lenyűgöző voltát biztosítják. A hatás megvalósítható a fő építészeti elem eléréséhez vezető út tudatos megtervezésével, de fontos a kellő látószög is, abban a pillanatban, amikor az épület teljes egészében feltárul. A szerző az épület megközelítése mellett sorra vette a megfelelő arányok, hangsúlyok, az elemszámok, a tér nyitottsága vagy épp zártága fontosságát is. „*Kompozíció valójában akkor jön létre, amikor az elemek csoportosulásában az esetlegességet, véletlenszerűséget törvényszerű, harmonikus rend váltja fel*.”⁶ Szintén 1952-ben indult el a Magyar Tudományos Akadémia Településtudományi Főbizottsága folyóirata *Településtudományi Közlemények* címmel. Ebben jelent meg a Granasztói Pál és Pogány Frigyes által közösen jegyzett négy tanulmány, melyek a városépítészeti témáját dolgozták fel. Pogány két fejezetet írt, a *Városépítészeti együttesek* és a *Városépítészeti kompozíció* címűeket. Az előbbi lényegében megismételte a *Gyakorlati építészettesztétika* 1952-es tanulmányában már rögzített, a városi együttesekkel, utcákkal és terekkel szemben támasztott mondanivaló követelményét. „*Kirajzolódik-e tudatunkban a végigjárás folyamán egy olyan összkép, amely az utca mondanivalója szempontjából teljes, korrigálásra nem szorul s ezért, csakis ezért egységes, körülhatárolt, formailag is kötött*.”⁷ Ebből a szempontból tökéletes választás volt a római Piazza del Popolo teréről kiinduló hármas sugárút hosszas

³ Pogány Frigyes: *A városszépség problémái*. Budapest, 1948. 18.

⁴ Pogány Frigyes: *Gyakorlati építészettesztétika*. Budapest, 1952.

⁵ Uo., 3.

⁶ Uo., 6.

⁷ Pogány Frigyes: *Városépítészeti együttesek. Településtudományi Közlemények*, 7. 1955. 36.

1. Pogány Frigyes a hatvanas évek végén. Fotó: Lelkes László. Magántulajdon

elemzése, mint a városba való megérkezés eszméjének a megtestesítője.⁸ A *Városépítészeti kompozíció* című fejezet ismét a város, mint műalkotás alapvetésére támaszkodott.⁹ A megfelelő kompozíciós tényezőket a szerző szövegesen, példákkal, majd a fejezet végén táblázatban is összefoglalta. Vannak térbeli és időbeli kompozíciós tényezők. Előbbiek közé sorolta a kompozíciós elemeket magukat (folthatás, tömeg-

⁸ A három sugárút kialakítása a 16. század első felében a korai barokk szellemében egyértelműen a zárándokok megérkezését segítette az örök városba.

⁹ Pogány 1955. i. m. 39–53. A két tanulmány közös irodalomjegyzékében már csak Hermann Maertens: *Der Optische-Maassstab* című, előző századi (Bonn, 1866) munkája szerepel, néhány német szerzőnek a 20. század első felében kiadott művészet- és városelméleti könyve, valamint Marx és Engels egy magyarra fordított könyve kortárs szovjet szerzők városelméleti és városesztétikai művei mellett.

hatás, térhatás), illetve a kompozíciós elemek viszonyait, mint például az arány, a kontraszt, az egyensúly, a szimmetria, a ritmus és az alá-, vagy mellérendeltségi kapcsolat.

1954-ben jelent meg Pogány Frigyes első könyve, a *Terek és utcák művészete*,¹⁰ mely a szerzőnek a Magyar Építőművészek Szövetsége mesteriskoláján elhangzott előadásaira épült. A könyv időrendben tekinti át a városépítészeti együtteseket az ókortól a 19. századig, az utolsó fejezetet a hazai városépítészeti példának szentelve. A leírásokat fényképek és helyszínrajzok, illetve vonalas épületgrafikák kísérik, segítve az olvasó számára a térben való eligazodást. Pogány korábbi, városelméleti-térrelméleti tanulmányaihoz képest a könyv mindenképp előrelépés, hiszen míg amazok a koncepció érdekében válogattak az egyes korok és példák között, a szerző immár történeti áttekintésre vállalkozott, bár csak az egymást követő időszakok tekintetében, de nem differenciálva az egyes országok építésze között. Az összességében pozitív recenziók szerzői így néhány kritikát is megfogalmaztak a könyvvel kapcsolatban. A történész azt hiányolta a megközelítésből, hogy Pogány a jelen látogató érzéseit, benyomásait írja le, de nem tudhatjuk, hogy az adott kor emberei milyen érzésekkel jártak a város utcáin. Másrészt viszont a mai emberek sem tisztán esztétikai kategóriák alapján értékelik az építészet produktumait, hanem társadalmi termékként is.¹¹ Az építész recenzius – általános elismerése mellett – azt emelte ki, hogy Pogány vizsgálata a vizualitásra és a formára korlátozódik. Csak a tömegeket, a tömegek viszonyát elemzi, a térfalak architektúráját nem, de nem foglalkozik az elemzett utcáknak és tereknek a város egészével való kapcsolatával sem.¹² Alig egy év múlva megjelent Pogány Frigyes második könyve, a *Belső terek művészete*, amely a külső terek, vagyis a város után immár az épületek belső tereivel foglalkozott.¹³ Míg az előbbi a látogatót a városban fogadó látványt, a térbeli hatásokat vizsgálta, az újabb munka az épületeket magukat, vagyis a szűkebben vett építészettörténet területét érintette. A szerző azonban számos vizsgálati szempontot átemelt korábbi kutatásaiból, hiszen akár a városban sétálunk, akár egy belső térben vagyunk, egyaránt vizsgálható a térérzet, a térhatás, a teret határoló térfalak biztos vagy bizonytalan elrendezése vagy épp a bennünket körülvevő tér feltárulásának a lehetséges látószöge.¹⁴ A vizsgálat elméleti módszereinek az ismertetése után a könyv felépítésében a szokásos építészettörténeti térkategóriákat követi: központos terek, hosszirányú téralakítások, térsorozatok. Az elemzést történeti összefoglaló zárja, benne a fontosabb épületek alaprajzával. A könyvet összehasonlítva Pogány Frigyes szintén 1955-ben benyújtott, azonos című

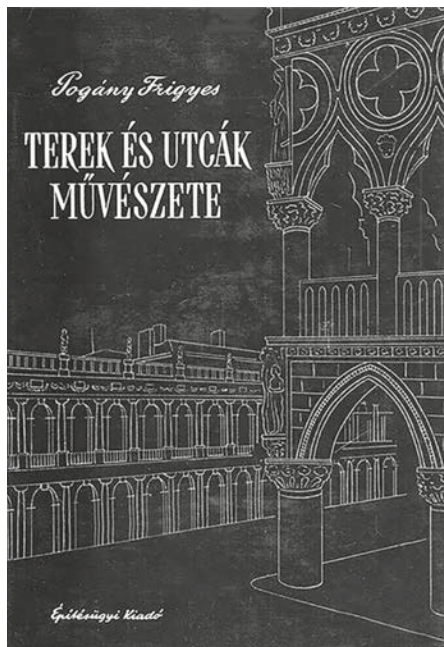
¹⁰ Pogány Frigyes: *Terek és utcák művészete*. Budapest, 1954.

¹¹ Gogolák Lajos könyvismertetése. *Szabad Művészet*, 8. 1954. 381–382.

¹² Granasztói Pál könyvismertetése. *Művészettörténeti Értesítő*, 1. 1955. 156–157.

¹³ Pogány Frigyes: *Belső terek művészete*. Budapest, 1955.

¹⁴ Az átfedés nem véletlen, hiszen a *Belső terek építésze* című könyv irodalomjegyzékében a legnagyobb részt ismét az építész Hermann Maertens munkája kapta, de szerepelnek benne a művészetelmélet szintén német művelői (Riegl, Schmarsow, Wölfflin) is. Természetesen az ekkor kötelező Marx és Engels mellett.

2. Pogány Frigyes: *Terek és utcák művészete*. Budapest, 1954.

szempontjából inkább az a feltűnő, hogy míg a *Terek és utcák művészete*, valamint a *Belső terek művészete* a szélesebb olvasóközönségnek szólt, a kandidátusi értekezés esetében a belső terek építészeti, szakmai szempontú vizsgálata lett volna indokolt.¹⁵

Pogány Frigyes térelméleti megközelítése a városok nyújtotta élményekre koncentrált, és mint ilyen, jól illeszkedett az Építésügyi Minisztérium 1950-ben indított, 74 településre kiterjedő felméréséhez. Az akkori vizsgálatok célja a városrendezés előkészítése volt. Végül kilenc város feldolgozott anyaga jelent meg könyv formájában is. Valamennyi lényegében hasonló felépítéssel: a település kialakulása, története, a városkép leírása, bemutatása, végül egy műemlékjegyzék. Pogány Pécs feldolgozásában vett részt, természetesen a város, a városkép bemutatása volt a feladatrésze. Módszere lényegében egy filmkamera mozgását követte. A távoli megközelítéssel indulva, folytatva a fontosabb terek és azok meghatározó elemeinek a bemutatásával, végigsétálva a

kandidátusi értekezésével, annak tartalma szinte teljesen megegyezik a könyvvel.¹⁶ Az értekezésben viszont kevesebb az ábra és hiányzik belőle a könyv alaprajzokkal kísért történeti áttekintése is.¹⁷ A *Belső terek építészete* című könyvről is született recenzió.¹⁸ A városépítész szerző, túl az általános dicséreten, ezzel a könyvvel kapcsolatban is megfogalmazza óvatos kritikáját, mely szerint Pogány „szemléletében, vizsgálódásaiban a pszichológiai és ezen belül is a vizuális hatás talán túlzottan uralkodó szerephez jut”. A másik recenzens inkább az egyes épületek elemzéséhez fűz észrevételeket, de szintén problémásnak látja, hogy a más művészeti, illetve tudományterületekre támaszkodó elméletek nem igazán segítik az építészet megértését és magyarázatát.¹⁹ A mai elemző

¹⁵ *Belső építészeti terek kompozíciós problémái*. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1956. MTA KIK, Kézirattár, ltsz.: D-00263.

¹⁶ A könyvben a mintegy hatvan oldalas történeti áttekintés munkatársaként a szerző Tompos Erzsébetet tünteti fel.

¹⁷ Granasztói Pál: Pogány Frigyes két könyve. *Magyar Építőművészet*, 2. 1956. 63.

¹⁸ Gerő László: Pogány Frigyes, *Belső terek művészete*. *Művészettörténeti Értesítő*, 5. 1956. 211–213.

¹⁹ A *Terek és utcák művészete* 1954-es kiadása 2000, míg a *Belső terek művészete* 2600 példányban jelent meg.

tereket összekötő utcákon, közben elemezve a térfalakat, a növényzetet és a fontosabb épületeket is. A *Terek és utcák művészete* második kiadása már a pécsi munka után, 1960-ban jelent meg. Az új, bővített kiadásba sokkal több, nagyobb és jobb minőségű fénykép került, a könyv is négyzetes formátumot kapott. A tartalom a modern város építészeti együtteseivel bővült, igaz, ez a rész alig 11 oldalt tett ki és fényképek nélkül, csak két új városközpont helyszínrajzát közölte.²⁰ A második kiadás recenzense a részletesen kifejtett pozitív értékelés mellett szót ejtett a könyv néhány hiányosságáról is. Egyrészt, hogy Pogány a kimagasló példák közül válogatott, de nem tért ki az elemzett városrészek, együttesek szerepére a város egészében. Másrészt, hogy a modern együttesekről szóló fejezet csak függelékként zárja le a könyvet, és a témához, a jelenhez az esztétikai elemzés eszközei elégtelennek tűnnek.²¹

A *Terek és utcák művészete* 1960-as, második kiadása, szinte mintaként, elindította Pogány Frigyes könyveit, pontosabban könyvek témáját, jellegét egy másik irányba. A könyvkiadó változott, a négyzetes formátum nem. A Képzőművészeti Alap Kiadó-vállalatánál 1965-ben jelent meg az építész első könyve Párizsról, majd ennek bővített változatai már a Corvina Kiadónál 1970-ben és 1974-ben. A könyvben a várost a szerző saját fotói illusztrálják, a tájékozódást pedig a fontosabb épületek alaprajza, a terek és utcák vonalas ábrái, illetve térképek is segítik. Bár a terjedelem nagyobb részét a történeti város és épületeinek a bemutatása teszi ki, a végére került néhány modern épület is, az egymást követő kiadásokkal növekvő arányban. A Párizst bemutató könyvet továbbiak követték – *Róma, Firenze, Velence, Itália* – szinte mindegyiket többször is kiadták. Bár az 1960-as évektől már lehetett szervezett külföldi utakra menni, Pogány könyvei nem tekinthetők a ma ismert útikönyveknek, sem a méretük, sem a gyakorlati információk hiánya okán, sokkal inkább egy, a fotóban élvezhető látványos építészeti kitekintésnek a nyugat-európai országok nehezen elérhető városaiba.

ÉPÍTÉSZETELMÉLET

Pogány Frigyes első írásaitól kezdve a várossal, a városi térrel, a térelmélettel kívánt foglalkozni, ami – főleg 1948–1949-től – egy fajta lehetőséget kínált a számára, hogy kivonja magát a kötelező marxista építészetelmélet művelése alól.²² Műegyetemi előadóként, majd oktatóként, illetve a Magyar Építőművészek Szövetsége alapító tagjaként, egy ideig elnökeként, a véleménynyilvánítást persze nem lehetett teljesen elkerülni. Pogány mégis ritkán írt közvetlenül az építészetelméletéről – talán ez is egyike titkainak – helyette az építészeti szép mibenlétét akarta megfejteni és racionális magyarázatot találni rá. Az 1952-ben írt *Gyakorlati építészettesztétika* című jegyzetben

²⁰ Pogány Frigyes: *Terek és utcák művészete*. Budapest, 1960. Ellentétben a Stockholm melletti Vällingbyvel, Le Corbusier 1945-ös terve St-Dié újjáépítésére sohasem valósult meg.

²¹ Korompay György: Pogány Frigyes, *Terek és utcák művészete*, 2. átdolgozott, bővített kiadás. *Építés-és Közlekedéstudományi Közlemények*, 5. 1961. 455–461.

²² Pogány Frigyes építészetelméleti írásairól részletesen lásd: Simon Mariann, Pogány Frigyes szerethető építészetelmélete. *Építés-Építészettudomány*, 37. 2009. 187–198.

az eszmeiség kifejezése mégis elsődleges követelménnyé, egyenesen az építőművészet megszületésének a feltételévé vált. Igaz, az írás a formaharmóniákat mint a hatáskeltés kiváltásának az eszközeit, a monumentalitás elérésének az eszközeit vizsgálta. Egy 1964-es tanulmányában, bár a művészi építészet kritériuma továbbra is a tartalom és a forma harmonikus egységének a megteremtése volt, a szerző már annak a lehetőségét is megfogalmazta, hogy akár a gyakorlati funkció, az anyag, a szerkezet és a forma harmóniája is válhat eszmei tartalommal.²³ Alig néhány év múlva a „magasabbrendű eszmeiség” megteremtésének az igénye végképp eltűnt építészetelméleti írásaiból, hogy átadja helyét a „humán igény” hívószavának. *„A tartalom leglényegesebb összetevője – mint már ezt jeleztem – az építészeti alkotások esetében a funkció, hiszen ez határozza meg annak célját, szerepét, rendeltetését.”*²⁴ A teljes építészetelméleti rendszer, bár annak előzménye már egy 1962-es tanulmányban felmerült,²⁵ csak az 1976-os, *A szép emberi környezet* című könyvében tisztázódott rendszerré. Az írásban már nem szerepel a tartalom és a forma, sem azok szükséges egysége, csak a kor, a hely és az alkotó egymásra épülő hármasa az igények és az adottságok kölcsönhatásában. Pogány a könyvben egyértelműen ír a helyről is, beleértve abba a természeti és a humán környezetet is. *„A helyi, táji, etnikai adottságok is többé-kevésbé meghatározó erejűek, hiszen az alkotások zöme (főként az építészetben, környezetalakításban) elválaszthatatlan a kultúrtájtól, környezettől. Az anyagi, fizikai és eszmei szálak, a helyileg érvényesülő külső és belső hatások, hagyományok stb. az alkotásokat a helyhez, a tájhoz is kötik.”*²⁶ Pogány Frigyes utolsó könyve a szerző térelméleti és építészetelméleti írásainak az összegzése, amelyben megtalálhatóak az 1944-es cikkek ábrái és az Ipari Művészeti Főiskola igazgatójaként felvállalt, a környezetalakítás egészére kiterjedő szemlélet.²⁷

MŰEMLÉKVÉDELEM

A városi térelemzések és az építészetelmélet mellett a műemlékvédelem témája mintha csak átmenetileg került volna Pogány Frigyes érdeklődési körébe. Mégis, ez az a terület, amelyet a legtöbben említettek, máig említenek vele kapcsolatban. A háború után Pogány a Fischer József vezetésével újjászervezett Főváros Közmunkák Tanácsához tért vissza, ahol Kisléghi Nagy Istvánnal elsősorban a Vár és a Várnegyed újjáépítésével kezdtek foglalkozni. A háborús károk helyreállítására a modern építészet híveinek eltérő javaslatai voltak a város egészére, illetve annak történeti részeire, így a Várne-

²³ Pogány Frigyes: Az építészeti térhatás tényezői. *Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Tudományos Közleményei*, 10, 1964, 5. 119–141.

²⁴ Pogány Frigyes: Az építészeti kritikáról. *Építés- Épitészettudomány*, 1. 1969. 53.

²⁵ Pogány Frigyes: Építészet és társművészet. *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények*, 6. 1962. 351–385.

²⁶ Pogány Frigyes: *A szép emberi környezet*. Budapest, 1976. 35.

²⁷ G. J.: Beszélgetés Pogány Friggyessel, az Ipari Művészeti Főiskola új igazgatójával programjáról és a főiskola új feladatairól. *Magyar Nemzet*, 1964. augusztus 30. 13.

gyedre is. Pogány és Kisléghi Nagy megközelítése ebben az esetben is a város léptéke, pontosabban a városkép volt. „A műemlék helyreállításának problémája gyakran magasabb egység, a városkép helyreállításának problémájává bővül”.²⁸ Ezt az elvet követve tértek ki a megvalósításra. Kiindulásuk az volt, hogy mivel az esztétikai értéknek a lényege a formában van, a forma megőrzése az elsődleges. „Míg a műemlék eredeti anyagára vonatkozólag [...] bizonyos határon belül tehetünk engedelményeket, a formák hitelessége soha, semmi esetben sem válhat alku tárgyává”.²⁹ 1946-ban Pogány és Kisléghi Nagy így mintegy megelőlegezték az 1964-es Velencei Charta állásfoglalását.³⁰

Az FKT megszüntetése után, 1949-től Pogány a változó nevű és felállású fővárosi tervezőirodához került, de fő feladata továbbra is a főváros újjáépítése, illetve annak városképi és műemléki vizsgálata volt. Így – többek között – részt vett az óbudai feltárásokban és a Battyány téri Szent Anna templom megvédésében, miközben felügyelte a vári műemléki felméréseket. A háború pusztítása és az azt követő feltárások láthatóvá tették a polgár városban a gótikus kapualjakat és az egykori telekosztást. A későbbi korok, miközben a házak stílusa változott, megőrizték az utcák vezetését. Az épületek léptéke csak a 19. század végén nőtt meg. A Várnegyed helyreállításának koncepciója így hamar letisztult. „A Vár magasabb rendű hivatását ugyanis éppen abban ismertük fel, hogy töretlen folytonosságban vetíti elénk a különböző korok egymáshoz szervesen kapcsolódó építészetét. Épp úgy akadályozzuk e hivatás betöltését, ha sérült, régi, de megmenthető műemlékeket veszni hagyunk, mintha elmulasztunk ehhez a fejlődési láncolathoz korszerű épületek létesítésével újabb láncszemeket kapcsolni”.³¹ Bár a politikai helyzet hamarosan változott, de a szerzőknek a műemlékekhez, a műemléki környezethez való viszonya nem. Egy 1950-es írásban a műemlékek helyes értékelése immár a történeti és az esztétikai érték kettősségére épül, de a megközelítés lényege továbbra is az egész,

3. Pogány Frigyes: *Belső terek művészete*. Budapest, 1955.

²⁸ Pogány Frigyes – Kisléghi Nagy István: Műemlék és újjáépítés. *Tér és Forma*, 19. 1946. 90.

²⁹ Uo., 89.

³⁰ A *Műemlékvédelem* folyóirat nem véletlenül választotta ki a Műemlék és újjáépítés című írásukat újraközlésre 2016-ban.

³¹ Kisléghi Nagy István és Pogány Frigyes: A budai vár. *Tér és Forma*, 19. 1946. 153.

esetünkben a Vár, mint városrész. „S bár elvben nem állíthatunk fel fontossági sorrendet a két alapvető követelmény között, de konkrétan a Várban – a művészi megoldás értékét vizsgálva – a környezethez való szinte alázatos alkalmazkodásban találjuk a nagyobb értéket”.³² A vári műemléki épületek felmérésének a tanulsága ezt a hozzáállást erősítette, egyúttal tisztázva az új épületek kialakításának a szempontjait is. „A Vár építészeti egységének fő értéke tehát nem a formák rögzítésében, hanem elsősorban a változás helyi színezetű módjában, ritmusában, az újnak a régihez való sajátos és hagyományos illeszkedésében keresendő”.³³ 1955-ben elkészült a *Budapest műemlékei* I. kötete a Magyarország műemléki topográfiája sorozat keretében. A kötet, előre vetítve Budapest további tervezett topográfiai feldolgozását, összeállításában a megelőző kötetektől eltérő módszert követett. A könyv recenzense mégis az alapvetően művészeti értékek számbavételét várta a kötettől.³⁴ Pogány Frigyes szerkesztő és a vezető szerző, Horler Miklós a tudatos változtatást azzal magyarázták, hogy a várost, a városrészeket, a városképet más metodikával kell leírni, mint a műemléki értékeket. „Itt a morfológiai jellegzetességek stb. alaprajzi vonalvezetésben, légtérarányban, hossz és szélesség stb. sajátos viszonyában, telekadottságokban, az elemek kapcsolódásának módjában, tér- és utcafal plasztikájában, színekben stb. jelentkeznek. Ezek rögzítése, a jellegzetességek kialakulásának nyomon követése, a helyre jellemző tipikus jegyek kiemelése ugyanazt a célt szolgálja, mint az analóg kutatások az egyes műemlékekre vonatkozólag”.³⁵ A *Budapest műemlékei* II. kötete 1962-ben jött ki szintén Pogány Frigyes szerkesztésében.

A kortárs, Granasztói Pál 1978 és 1980 között készült visszaemlékezésében azt írta Pogány Frigyesről, hogy „engedékenységből vagy hiúságból túlvállalta magát” és az okozta viszonylag korai halálát.³⁶ Más megközelítés is elképzelhető. A Pogánynál alig néhány évvel fiatalabb Weöres Sándor írta 1945-ben: „Bontsd szét személyedet és beléd tódul a világ. Bontsd szét a személyeddé vált világot és beléd tódul a teljesség”.³⁷ Pogány Frigyes a teljességet kívánta megragadni, a várost, az építészetet, a művészetet és a műemlékvédelmet megérteni és átadni olvasóinak és a hallgatóságának.

POGÁNY FRIGYES PÁLYAKÉPE

Pogány Frigyes (Budapest, 1908. szeptember 9. – Bukarest, 1976. december 15.) építész. Édesapja, dr. Pogány Frigyes jogász, 1921-től helyettes vallás- és közoktatási államtitkár, 1927–1931 között országgyűlési képviselő. Édesanyja Várady-Szarmáry Jolán. Pogány a budapesti Kemény Zsigmond Állami Főreáliskolában érettségizett

³² Kisléghy Nagy István és Pogány Frigyes: A műemlék helyes értékelése. *Építés – Építészeti*, 1950. 1. 397.

³³ Borsos Béla – Pogány Frigyes: A Vár szerepe Budapest városképében. *Magyar Építőművészet*, 4. 1954. 44.

³⁴ Voit Pál: Budapest műemlékei I. *Művészettörténeti Értesítő*, 2–3. 1956. 213–216.

³⁵ Pogány Frigyes – Horler Miklós: A műemléki topográfiák módszeréről. *Művészettörténeti Értesítő*, 4. 1956. 312.

³⁶ Granasztói Pál: *Egy patrióta élete Magyarországon, a XX. században*. Budapest, 2021. 219.

³⁷ Weöres Sándor: A teljesség felé. *Egybegyűjtött írások*. Budapest, 1970. 665.

POGÁNY FRIGYES

A SZÉP
EMBERI KÖRNYEZET

4. Pogány Frigyes: A szép emberi környezet. Budapest, 1976.

1926-ban és 1933-ban szerzett építészmérnöki oklevelet a József Nádor Műegyetemen. 1935-ig a Hungária Filmgyár Részvénytársaságnál dolgozott díszlettervezőként, majd a Fővárosi Közmunkák Tanácsához került, ahol segédmérnök, miniszteri mérnök, végül 1943-ban miniszteri főmérnök lett. 1946 januárjában már, mint az Országos Építésügyi Kormánybiztosság és Budapest Székesfővárosi Közmunka Tanácsának megbízottja vett részt a budai várpalotában esett károk becslésében. 1947 és 1948 között a Városrendezési Osztály vezetőjeként dolgozott a Közmunkatanács megszűntetéséig. Az 1949 januárjában, Preisich Gábor vezetésével megalakult Fővárosi Tervező Intézet (FŐTI) keretében sok más budapesti téma mellett folytatta a vári épületek helyreállításának a tervezését. Az átalakuló munkahelyeken (FŐTI, BUVI, BUVÁTI, BVTV) más településekre is készített rendezési terveket,

5. Pogány Frigyes, a Magyar Iparművészeti Főiskola főigazgatója egy ünnepségen, 1970. Magántulajdon

elsődleges feladatát mégis a vári munkák jelentették, különösen, miután 1953-tól az Építészeti Tanács Műemléki Csoportját vezette.

Pogány Frigyes már 1942-ben, a Közmunkatanács keretében is tartott alkalmi előadásokat. 1948-tól a Mérnöki Továbbképző Intézetben vitt kurzusokat, 1953-tól pedig a Magyar Építőművészek Szövetsége mesteriskolájában volt felkért előadó. Rados Jenő 1949-ben bízta meg azzal, hogy a Képzőművészetek története kurzust tartsa meg a hallgatóknak a Műgyetemen. 1952 és 1955 között a Városépítési Tanszéken tartotta a Városépítés történet előadásait szintén másodállásban. 1955-ben nevezték ki a Budapesti Műszaki Egyetem főállású docensének a 3. Építészettörténet Tanszékre. 1956-ban lett tanszékvezető ugyanott, miután megszerezte kandidátusi fokozatát. 1958-ban egyetemi tanárrá nevezték ki az ekkor már egységes Építészettörténeti Tanszéken. 1959-től oktatott a Képzőművészeti Főiskolán is. 1964-ben kinevezték az Ipari Művészeti Főiskola igazgatójának, amelynek 1971-től a rektora lett. Továbbra is adott elő a Műgyetemen, és létrehozta az építész és iparművész hallgatók klubját. 1969-ben *Szobrászat és festészet az építőművészetben* című értekezésével megszerezte a művészettudományok doktora címet. 1973-ban ment nyugdíjba, de továbbra is tartott előadásokat, írt könyveket és tagja volt számos szervezetnek és bizottságnak. Legfontosabb tagságai és pozíciói: MTA Építészettörténeti és Elméleti Bizottság, Magyar Iparművészeti Tanács, TIT József Attila Szabadegyetem, TIT Országos Művészeti Választmánya, Magyar Iparművészeti Tanács, ÉVM Országos Műemlékvédelmi Bizottsága, Kossuth-díj Bizottság Képzőművészeti Szakbizottság, Szocialista Országok Formatervezési Állandó Bizottsága, a Magyar Bibliofil Társaság alelnöke, a Könyvművészeti Állandó Bizottság elnökségi tagja, a Magyar Építőművészek Szövetsége vezetőségi tagja, 1968-ban elnöke, az UIA végrehajtó bizottság tagja, az ICOMOS

Magyar Nemzeti Bizottság tagja. Kitüntetések: Ybl-díj, 1955; TIT Bugát Pál emlékérem, 1963; Állami-díj III. fokozat, 1966; Munka Érdemrend Arany fokozata, 1968; Munka Érdemrend Arany fokozata, 1970.

POGÁNY FRIGYES BIBLIOGRÁFIÁJA

Váli István Frigyes: Dr. Pogány Frigyes válogatott bibliográfiája. *Műemlékvédelem*, 52. 2008. 262–269.

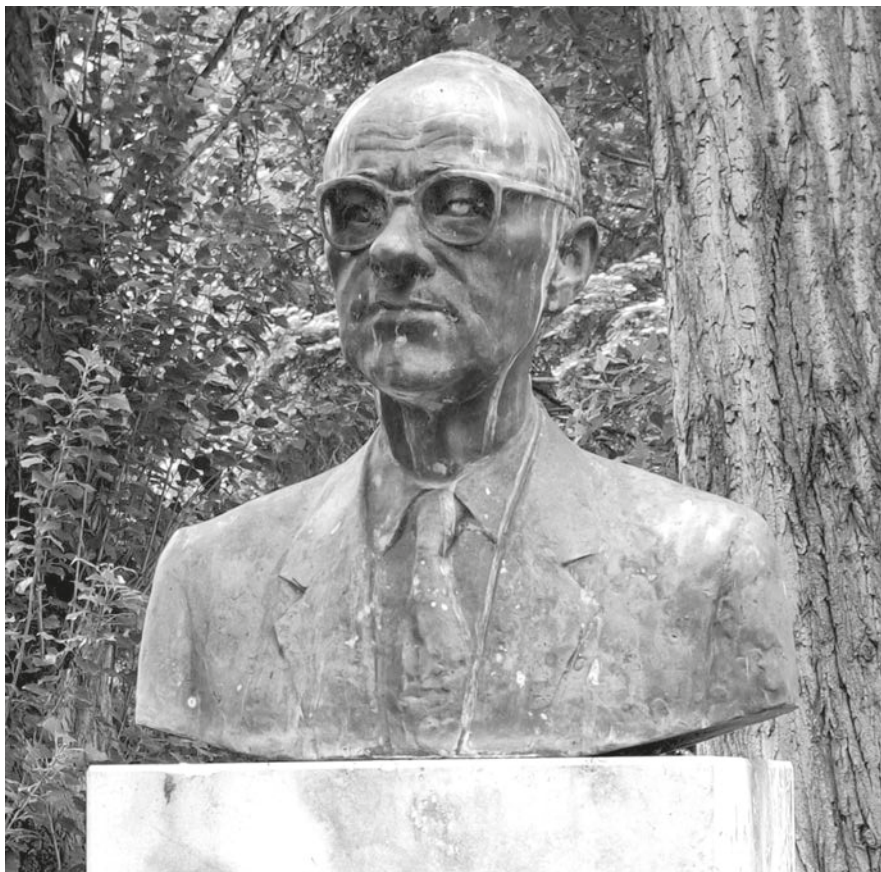
POGÁNY FRIGYES KÖNYVEI ÉS FONTOSABB ÍRÁSAI

Szobrok és emlékművek a városban. *Magyar Építőművészet*, 42. 1943. 250–253. [társ szerző: Kisléghi Nagy István]; Terek és utcák városképi vizsgálata. *Magyar Építőművészet*, 43. 1944. 108–112. [társ szerző: Kisléghi Nagy István]; Terek városképi vizsgálata. *Magyar Építőművészet*, 43. 1944. 134–141. [társ szerző: Kisléghi Nagy István]; A vár helyreállításával kapcsolatos szempontok. Kézirat. Budapest, 1945.; Műemlék és újjáépítés. *Tér és Forma*, 19. 1946. 88–90. [társ szerző: Kisléghi Nagy István]; A budai vár. *Tér és Forma*, 19. 1946. 148–153. [társ szerző: Kisléghi Nagy István]; Műemlékvédelem a háború utáni városrendezésben. *Tér és Forma*, 20. 1947. 36–37. [társ szerző: Kisléghi Nagy István]; A budai Lánchíd fő környékének rendezése. *Tér és Forma*, 20. 1947. 176–179. *A városszépség problémái*. Budapest, 1948.; Az építészeti formalizmus lényege. *Építés – Építész*, 1. 1949. 24–27. [társ szerző: Kisléghi Nagy István]; A műemlék helyes értékelése. *Építés – Építész*, 2. 1950. 385–397. [társ szerző: Kisléghi Nagy István]; Az óbudai városrendezés régészeti előkészítése. *Építés-Építész*, 3. 1951. 222–229. [társ szerző: dr. Borsos Béla]; Pécs városképi és műemléki vizsgálata. Budapest, 1951.; *Budapest műemlék épületeinek jegyzéke*. Budapest városképi és műemléki vizsgálata. Budapest, 1952. [társ szerzők: Borsos Béla, Horler Miklós, Horváth Sándor, Komárik Dénes]; A realista építészet és a képzőművészet. *Magyar Építőművészet*, 2. 1952. 24–33. *Gyakorlati építészeti esztétika*. Budapest, 1952.; Az esztétikai normák és a művészeti nevelés. *Építészettörténeti és Elméleti Közlemények*, 1953. 2. 22–41. [társ szerző: Kisléghi Nagy István]; A műemlékek nyilvántartása. Budapest, 1953. [társ szerző: Horler Miklós]; Pécs városközpontja. *Településtudományi Közlemények*, 1953. No 5. 52–69. [társ szerző: Heckenast Péter]; A lengyelországi műemlékhelyreállítás módszerei és annak tanulságai. *Építészettörténeti és Elméleti Közlemények*, 1953. 1. 8–31.; A szobrászat és az építészeti kapcsolatáról. *Szabad Művészet*, 7. 1953. 210–214.; *Sárospatak városképi és műemléki vizsgálata*. Budapest, 1954. [társ szerző: Horler Miklós]; *Terek és utcák művészete*. Budapest, 1954.; A Vár szerepe Budapest városképében. *Magyar Építőművészet*, 3. 1954. 35–44.; *Városépítés. A városépítés története*. Budapest, 1954. [társ szerző: Perényi Imre]; Eger történeti városmagja. *Magyar Építőművészet*, 3. 1954. 74–81. [társ szerző: Tompos Erzsébet]; Városkompozíció. Városépítészeti együttesek. *Településtudományi Közlemények*, 1955. No 7. 14–53. [társ szerző: Fürst János, Granasztói Pál]; *Budapest műemlék épületeinek jegyzéke*. Budapest, 1955.; *Budapest műemlékei*. I. Szerk. Pogány Frigyes. Budapest, 1955.; *Belső terek*

művészete. Budapest, 1955.; A képzőművészetek szintéziséről. *Szabad Művészet*, 10. 1956. 121–130; Pécs. *Városképek – műemlékek*. Budapest, 1956. [társszerző: Dercsényi Dezső, Szentkirályi Zoltán]; A városépítéstörténet néhány módszertani kérdése. *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények*, 1. 1957. 235–241.; *Szobrászat és festészet az építőművészetben*. Budapest, 1959. [társszerző: Balázs Éva, Szentkirályi Zoltán]; *Terek és utcák művészete*. 2. átdolg., bőv. kiad. Budapest, 1960. [munkatársak: Balázs Éva, Szentkirályi Zoltán]; *Budapest műemlékei*. II. Szerk. Pogány Frigyes. Budapest, 1962.; *Építészet és társzművészet*. *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények*, 6. 1962. 351–388.; A tartalom és forma problémájáról. *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények*, 7. 1963. 375–380. [társszerző: Balázs Éva]; Pogány Frigyes: Az építészeti térhatás tényezői. *Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Tudományos Közleményei*, 10, 1964, 5. 119–141.; A történeti és esztétikai szemlélet jelentősége a modern építészeti tevékenységben. *Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Tudományos Közleményei*, 11, 1965, 3/4. 91–98.; *Szobrászat és festészet az építészetben*. 2. jav., bőv. kiad. Budapest, 1965. [társszerző: Balázs Éva, Szentkirályi Zoltán]; Párizs. Budapest, 1965.; Pécs. *Városképek – műemlékek*. 2. átdolg., bőv. kiad. Budapest, 1966.; Integráció az építészeti téralakításban. *Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Tudományos Közleményei*, 12, 1966, 3/4. 149–161.; *Róma*. Budapest, 1967.; A környezet kultúrája. *Társadalmi Szemle*, 23, 1968, 4. 30–39.; *Róma*. 2. átdolg. kiad. Budapest, 1969.; Az építészeti kritikáról. *Építés- Épitészettudomány*. 1. 1969. 49–61.; *Párizs*. 2. bőv. kiad. Budapest 1969.; Integration der Faktoren der architektonischen Raumwirkung. *Periodica Polytechnica*, 15. 1971. 57–79.; *Firenze*. Budapest, 1971.; *Firenze*. 2. módosított kiad. Budapest, 1971.; *Róma*. 3. átdolg. kiad. Budapest, 1971.; A kibernetika és a művészet. *Építés- Épitészettudomány*, 4. 1972. 223–236.; Az építészet hatása az emberi életre. *Műszaki Tudomány*, 6. 1973. 413–425.; *Itália építésze*. I. Budapest, 1973., 2. kiad. 1982.; *Salgótarján új városközpontja*. Budapest, 1973.; *Párizs*. 3. bőv. kiad. Budapest, 1974.; *Róma*. 4. kiad. Budapest, 1974.; *Itália építésze*. II. Budapest, 1975., 2. kiad. 1982.; *A szép emberi környezet*. Budapest, 1976.; *Firenze*. 2. módosított kiad. Budapest, 1977.; *Velence*. Budapest, 1979.

POGÁNY FRIGYESRŐL SZÓLÓ MÉLTATÁSOK

Böhönyey János: Dr. Pogány Frigyes. *Magyar Építőművészet*, 26. 1977, 2. 58.; Horler Miklós: Búcsú Pogány Frigyesről. *Magyar Építőművészet*, 26. 1977, 2. 59.; Dercsényi Dezső: Pogány Frigyes. *Műemlékvédelem*, 21. 1977. 206.; Gáborjáni Péter: Pogány Frigyes. *Új Magyar Építőművészet*, 2000, 1. 59.; Ritoók Pál: A látható dolgok szépsége. Huszonöt éve halt meg Pogány Frigyes, aki megalapozta a főváros műemlékeinek szervezett védelmét. *Népszabadság*, 2001. december 15. 38.; Váli István Frigyes: Pogány Frigyes 1908–1976. *Műemlékvédelem*, 52. 2008. 258–269.; Váli István Frigyes: 100 éve született Pogány Frigyes professzor. *Magyar Építőipar*, 58. 2008. 193–198.; Krähling János: Pogány Frigyes (1908–1976), az építészettörténész. *Építés- Épitészettudomány*, 37. 2009. 185–186.; Simon Mariann: Pogány Frigyes szerethető építészeti-mélete. *Építés- Épitészettudomány*, 37. 2009. 187–198.; Mezős Tamás: Pogány Frigyes

6. Józsa Bálint: Pogány Frigyes mellszobra, 1998. Újraöntött változata (2008) a Műegyetem szoborparkjában felállítva, 2008. Fotó: Simon Mariann

műemléki tevékenységéről. *Építés-Építészettudomány*, 37. 2009. 199–204.; Schrammel Imre: Kiegészítő gondolatok a Pogány Frigyes születésének századik évfordulójára rendezett műegyetemi előadásokhoz. *Építés-Építészettudomány*, 37. 2009. 205–207.; Hörcher Ferenc: The Italian Inspiration in Historic Architectural Preservation in Hungary: The Case of Professor Frigyes Pogány. *Italia e Ungheria tra pace e guerra fredda* (1945–1955). Ed. Francesco Guida, Turgonyi Zoltán. Budapest, 2020. 133–149. – MÉL III.: 620–621.; UMÉL V.: 391.